

BO HULDT:

Europas krig

Bo Huldt har tecknat ner några tankar kring Alf W Johanssons bok "Europas krig" med undertiteln "Militärt tänkande, strategi och politik från Napoleontiden till andra världskrigets slut" och kring krig i vår tid.

Ur en historikers perspektiv är det mest upplyftande som hänt i Europas efterkrigshistoria att de tidigare kivande och krigande europeiska stormakterna England, Frankrike och Tyskland grävt ned stridsyxan och förenats i det europeiska integrationsarbetet – desto mer så mot bakgrund av den östeuropeiska utarmningen och nedgången, konstaterar Huldt.

Bo Huldt är docent i historia och direktör för Utrikespolitiska Institutet.

Alf W Johanssons studie av *Europas krig* (Tidens förlag, Stockholm 1988) är ett på många sätt beundransvärt arbete. Författaren kallar själv bokens tillkomst för ett bildningsäventyr och läsaren lär göra samma upplevelse. Johanssons ambition är att ställa det militära teoretiserandet mot den militära praktiken – hur påverkade idéerna, de mer eller mindre utarbetade "system" eller mer fragmentartade teoretiska ansatserna, krigets verklighet, och vice versa. Startpunkten – "efter Napoleon" – ger ett intryck av att här verkligen fanns en tydlig vattendelare: det "moderna" krigets teori bygger i någon avgörande mening på erfarenheterna av Napoleonkrigen, d v s så som dessa erfarenheter tolkades och systematiserades av ett antal mer eller mindre välkända auktoriteter: Carl von Clausewitz, Antoine Henri Jomini och W von Willisen. Äldre teoretiker – Niccolò Machiavelli, Raimondo Montecuccoli och andra – göra sig här icke besvär.

Om denna startpunkt kan möjligen tvekan råda bland advokater för historiens "kontinuitet". Johansson kan naturligtvis hävda att kriget med Napoleontiden blev en fråga om total nationell mobilisering – det gör han också – men det viktigare argumentet har just med samrelationen idéerna-praktiken att göra. "Krigskonsten" blev i upplysningstidens efterföljd en *vetenskap*, där Napoleonkrigens empiri uppfattades som en tillräcklig bas för byggandet av teoretiska system. Det är inte ointressant att det 1796 skapade Svenska krigsmannasällskapet år 1805 omdöptes till Kungliga Krigsvetenskapsakademien, en benämning som gäller ännu i dag.

Det är denna "vetenskaplighets" historia som Johansson följer från Clausewitz till amerikanernas och ryssarnas möte i april 1945 vid Torgau. Icke oväntat blir Clausewitz det dominerande namnet – inte bara så att han är alltings början utan därför att han också till slut blir den som får rätt även i det nya militära tänkandets och det icke-provokativa försvarets tid: det var Clausewitz som framhävde dels att krig är politik, dels att defensiven är, med Johanssons ord: "den starkaste formen av krigföring". Man får av Johansson också en klar bild av två tankeskolor inom det krigiska teoretiserandet: å ena sidan den grupp som söker bygga principer och lagar för krigets effektiva förande på basis av hårda data, å andra sidan den skola som betonar krigets "moraliska, psykologiska och politiska aspekter". Man skulle kunna misstänka att författaren ser en rak linje från den första skolan och schweizaren Jomini till efterkrigstidens kärnvapenstrateger, medan Clausewitz blir företrädaren för den andra, mer filosofiska skolan. Clausewitz' egna anspråk på vetenskaplighet framstår egentligen också som till karaktären annorlunda än kollegernas: för Clausewitz kvarstod alltid de stora osäkerheterna, komplikationerna, som gjorde normativa system och exakt vetenskap omöjlig. Likt Marx är det troligt att Clausewitz skulle haft svårt att känna igen sig i de teorier och dogmer som en överentusiastisk eftervärld påklustrat hans namn.

Det sista kriget

Det blir därför också logiskt när Johansson avslutar sin lärda (men också lovvärt lättlästa) studie om det europeiska kriget

och krigsteoretiserandet vid en punkt där all denna möda förefaller helt förspild och meningslös. Andra världskriget blir i Johanssons bok "Det sista europeiska kriget". Politiken har tagit över, krig i Europa kan inte längre vara "politik med andra medel". Johansson slutar med att återupprätta Clausewitz som den store förespråkaren för defensivens överlägsenhet, en renodling som man möjligen kan förmoda att högst densamme själv skulle ställt sig skeptisk till utifrån sitt 1800-talsperspektiv. Men i dag skulle man kunna vara frestad att gå ännu längre: det nya militära tänkandet, sådant det i dag propageras från Kreml och de sovjetiska, strategiska och internationalpolitiska forskningsinstituterna har med säkerhet en utgångspunkt i den insikt som Brezjnevs arvtagare nu kan förmodas ha uppnått. Det är inte bara så att krig inte framstår som någon ändamålsenlig form av förlängd politik. Även militära rustningar och militär makt har begränsad nytta som politiskt påtryckningsinstrument. *Militär* makt kan inte självklart översättas till *politiskt* inflytande. Inte heller här har Sovjetunionen konvertibel valuta. Det måste vara en skakande insikt efter det enorma resursslöseri som den brezjnev-ska militära uppbyggnaden sedan 1960-talet inneburit.

Men låt oss gå tillbaka till föreställningen om det "sista" kriget, och frågan om krig i vår tid. Johansson ställer sig här i samma led som före honom Jean-Jacques Rousseau, Auguste Comte, Alfred Nobel (dynamiten gör kriget omöjligt), Jules Verne (ubåten fyller samma funktion) och Norman Angell (som 1913 i *The Great Illusion* hävdade att alla former av våldsanvändning nu höll på att bli omoderna).

En sällsynt samling dåliga profeter således.

Men Johansson är i dag i stort sällskap; raden av internationalpolitiska analytiker av olika åskådning och bakgrund som också hävdar krigets allmänna onyttighet och omöjlighet i vår tid är överväldigande. Princetonprofessorn Klaus Knorr menade 1966 i *On the Uses of Military Power in the Nuclear Age* att en kombination av moraliska faktorer, kopplade till den politiska demokratiseringen och välfärds-idealet, och rena vinstkalkyler helt höll på att underminera krigets rationalitet. I en reviderad version från 1977 ("On the Uses of Military Force in the Contemporary World" i tidskriften *Orbis*) gjorde Knorr visserligen en partiell reträtt: utrotningshotat var kriget uppenbarligen ännu inte i Tredje världen. Werner Lewis *The Coming End of War* (1981) drev argumentet vidare och man kan också säga att hela den tankeskola, som kom att grupperas kring Robert Keohanes och Joseph Nyes nu klassiska bok *Power and Interdependence* (1977), kom att bidra till cementerandet av uppfattningen att det inte bara var en fråga om kärnvapen som krigets omöjliggörare utan en hel serie ömsesidiga beroendeförhållanden, själva karaktären hos de internationella relationer vilka höll på att utvecklas under 1970-talet, som fick krig att framstå som både onyttigt, oekonomiskt och omoraliskt.

Ett mer speciellt och också tankeväckande bidrag från närtiden är James Lee Rays uppsats om "The Abolition of Slavery and the End of International War" (*International Organization* sommar 1989), som gör en djärv parallell mellan slaveriets upphörande och avskaffandet av det internationella kriget. Samma

blandning av "ekonomiska" och moraliska drivkrafter, som förde till slaveriets försvinnande — en flerhundraårig process, kan också enligt Ray få relevans för krigets snabbt avtagande attraktivitet som internationell umgängesform.

Falklandskriget mellan Storbritannien och Argentina framstod för många som på mer än ett sätt störande, man kunde likväl trösta sig med att detta var en händelse i den utomeuropeiska värld, där kriget fortfarande levde kvar. I dag får det europeiska fredsargumentet naturligtvis ökad styrka av det faktum att sovjetmakten (ännu) inte gjort sig skyldig till några upprepanen av Ungern 1956 eller Tjeckoslovakien 1968.

Det europeiska fredsargumentet

Det stora europeiska fredsargumentet har emellertid sin utgångspunkt i det fenomen, som statsvetaren Karl W Deutsch och hans medarbetare kallar "säkerhetsgemenskap" (security community; se Deutsch e a, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton 1957), d v s en inbördes fredsordning, som byggts upp efter 1945 i det västeuropeiska och nordatlantiska området genom Västalliansen och den västeuropeiska integrationsprocessen. Även historikern Johansson understryker det fantastiska i detta, att de tidigare kivande och krigande europeiska stormakterna England, Frankrike och Tyskland grävt ned stridsyxan och förenats i det europeiska integrationsarbetet. Ur en historikers perspektiv är detta det mest upplyftande som hänt i Europas efterkrigshistoria — desto mer så mot bakgrund av den östeuropeiska utarmningen och nedgången.

I dag ser vi den europeiska scenen förändras. Vi talar redan om möjligheten av en ny europeisk säkerhetsordning. Gorbatjov propagerar för det europeiska hemmet — delvis understödd av den forne fienden Tyskland, både i västlig och östlig version. Tidigare talades det alltid om ett Europa "post-Jalta"; nu förefaller det som om vi t o m skulle kommit längre än denna vision — förväntningarna på den europeiska framtiden är högt spända. För det kalla krigets nostalgiker synes bistra tider hota. Opinionsundersökningar, både i vårt eget land och i det övriga icke-socialistiska Europa, tyder på att fruktan för Röda armén och en sovjetisk väpnad expansion västerut, håller på att blåsa bort i ett snabbt växande förtroende för Gorbatjov och hans perestrojkaprogram. Att praktiskt taget samtliga sovjetologer i Väst anser oddsen för Gorbatjovs reformer dåliga tycks inte ha slagit igenom i opinionen.

Ett nytt scenario

Men är det slut med krigen i Europa? Ja, alarmismen beträffande det stora östvästkriget, beskrivet av sir John Hackett i *The Third World War* (1978) och av många andra sk romanförfattare, förefaller att ha kommit ur modet. I stället har ett nytt scenario fötts, som dock indirekt återaktualiserar det gamla europeiska storkriget så att säga i smyg. Ett avvecklande av den sovjetiska kontrollen och maktpositionen i Östeuropa kommer oundvikligen att öppna portarna för gamla historiska konflikters återkomst. Vi ser redan i dag ungrare och rumäner i tvist, Jugoslavien, som det förefaller, på väg mot upplösning, och turkiska demon-

stranter i hundratusental, som kräver att den turkiska armén skall marschera mot Sofia för att bestraffa bulgarerna för deras förföljelse av bulgariska turkar. Vad kan inte framtiden bringa, som vi inte redan varit med om: Memel, Teschen, Transsylvanien, Bosnien och Herzegovina? "Närvarande tid och förfluten tid är kanske båda närvarande i kommande tid och kommande tid inrymd i förfluten tid" skulle vi kunna filosofera med T S Eliot, medan vi återvänder till våra historieböcker för att se in i framtiden.

Nu är det kanske ändå svårt att tro på en lokal östeuropeisk eller sydösteuropeisk nationell konflikt som tillräcklig orsak till det europeiska krigets återkomst. Fler ingredienser erfordras. Kombinationen av en sovjetisk reträtt, med kvarstående oro över vad som nu kommer att ske i den forna försvarsbarriären i Central- och Östeuropa, och en allt mer bredbent och politisk tysk närvaro i Östeuropa skulle tillsammans med den lokala, nationella oron kunna utgöra utgångspunkten för nya alarmerande scenarier. Vi kan inte bortse från dessa möjligheter — speciellt inte mot bakgrund av de enorma problem med vilka de östeuropeiska staterna, både Sovjetunionen och de övriga, nu kommer att brottas under mycket lång tid framöver. Vägen till en östeuropeisk "security community" är inte problemfri.

Ur ett svenskt perspektiv måste naturligtvis också understrykas de speciella problem som den nordatlantiska och arktiska kopplingen alltfört utgör: den bästa vilja i världen kan inte flytta oss ur det strategiska konfrontationsmönster mellan de två supermakterna, även i ett avspänningsskede, som präglar vår egen region; här är det vapentechnologin, kärn-

vapen, de strategiska ubåtarna och militära imperativ (som även Clausewitz skulle accepterat) som fortsatt gäller. Och detta även för oss.

Andra förbehåll

Det finns också ett annat förbehåll av mer generell natur. Teoretiserandet om det konventionella kriget och den taktisk-tekniska utvecklingen har inte stannat av trots kärnvapnen. År 1984 gav den dåvarande sovjetiska generalstabschefen, marskalken Ogarkov en intervju, som kom att ge genljud långt utanför sovjetologernas krets. Ogarkov förkastade här helt kärnvapen som militära instrument och betonade i stället nödvändigheten av att man utvecklade ny "användbar" teknologi och taktik byggd på konventionella vapen — längs den väg som redan tagits av Väst och framför allt av amerikanerna. Det samtida tänkandet går också entydigt i denna riktning, både i Öst och Väst; tanken på "användbara" militära medel — med drastiskt ökad rörlighet, räckvidd, eldkraft och allsidighet — är fortfarande aktuell.

Det snabba krigsförloppet, möjligheten att ställa motståndaren inför faits accomplis, betonas nu i både Öst och Väst och ligger uppenbarligen också bakom det nya tänkandet inom vår egen försvarsmakt kring "strategisk överraskning" och "angrepp med kort militär förvarning". Praktikerna kan således sägas vara i full färd med att söka kringgå de hinder, som kärnvapnen uppställer för krig i vår tid. Kvar står då fortfarande de ovan berörda ekonomiska (i alla meningar), moraliska och andra hindren för internationell våldsanvändning. Men vi måste ha klart för oss att den som det förefaller eta-

blerade bilden av kriget i kärnvapen-åldern som totalt, som "indiscriminate destruction", ödeläggelse och apokalyps kan vara helt missvisande. "Modernt krig", och krig generellt sedan 1945, tenderar att vara "begränsat", våldsanvändningen är "discriminate" snarare än total.

Alleuropeisk säkerhetsgemenskap

När vi likväl — med alla dessa förbehåll grundade på historiska och strategiska överväganden — ändå litet till mans, även bland traditionella säkerhetspolitiker av den mer hårdkokta skolan, sympatiserar med den optimistiska tonen i Alf W Johanssons slutord om "Det sista europeiska kriget" så måste det ytterst bli i tron på att Jean Monnet hade rätt när han sa, att Europa är "oundvikligt". En alleuropeisk säkerhetsgemenskap efter det Deutsche mönstret ligger inom den historiska möjlighetens ram. Den europeiska integrationsprocessen i vilken nu även Nord- och Östeuropa är på väg att dras in, i den mån vi inte redan är där, rymmer också förutsättningarna för den europeiska och "eviga" freden, Immanuel Kants vision i det Königsberg som i dag heter Kaliningrad.

Johanssons studie handlar om den europeiska krigsteorins historia. I dag har vi åter anledning att besinna de fredsteoretiker, som först talade om europeisk integration och om "the web of interdependence", det ömsesidiga beroendets nätverk, som skulle binda oss alla och tvinga oss till fred i Europa. Vad Clausewitz skulle ha sagt om detta är inte lätt att veta. Men när man läser Alf W Johansson är det frestande att tro att han skulle kunna finna oss ett lödigt Clausewitzcitrat också med bäring på dessa ting.